

О. М. Луговий (Одеса), О. В. Файда (Львів)

Одеський церковний історик С. В. Лобачевський

Одеська візантиністика останньої третини XIX — початку XX ст. асоціюється насамперед з доробком науковців Новоросійського університету. Інтереси місцевих дослідників історії ромейської цивілізації доволі різнобічні, зокрема, чималу увагу вони приділяли церковно-історичній проблематиці. Втім, принаймні один візантинознавець серед одеських науковців — Стефан Володимирович Лобачевський — був представником іншого осередку досліджень у цій галузі, а саме Київської Духовної академії.

Детальна біографія Стефана Лобачевського вміщена щонайменше у двох архівних документах — Відомостях про Одеський кафедральний собор [1] та Справі про службу законовчителя протоієрея отця Стефана Лобачевського [2]. Архівні версії біографії ідентичні.

Стефан Володимирович Лобачевський народився 28 жовтня (дати до 1917 р. — за ст. ст.) 1873 р. в с. Ольшанка Єлизаветградського повіту в сім'ї протоієрея Херсонської єпархії.

Як і більшість синів місцевих священиків, майбутній історик навчався в Одеській семінарії. Правління навчального закладу рекомендувало С. Лобачевського, очевидно, як одного з кращих випускників, для продовження навчання в академії. У 1894–1898 рр. здобував освіту в Київській духовній академії, з якої вийшов зі ступенем кандидата богослов'я. У протоколах Ради академії вміщений у верхній частині списку випускників, тобто серед кращих студентів. Наказом обер-прокурора Святійшого Синоду С. В. Лобачевського було призначено на посаду помічника інспектора Тульської духовної семінарії. 11 серпня 1900 р., за пропозицією попечителя Одеського навчального округу, переведений законовчителем у Катеринославське реальне училище. 24 вересня Симеон, єпископ Катеринославський, висвятив С. Лобачевського в диякони, а ще через два дні — у священики.

2 серпня 1901 р. свящ. Стефана переведено на посаду законовчителя до Одеської 2-ї чоловічої гімназії. 1 січня 1906 р. на з'їзді духовенства Херсонської єпархії його обрано до Правління Одеської семінарії. З 28 лютого за дорученням архієпископа Херсонського та Одеського Дмитрія (Ковальницького) почав виконувати обов'язки члена Херсонської духовної консисторії поза штатом (штатним членом призначений указом Синоду від 14 жовтня 1908 р.). У серпні С. Лобачевський подав клопотання про переведення його з 2-ї чоловічої гімназії на посаду законовчителя до Маріїнської жіночої гімназії. Резолюцією архієпископа Дмитрія від 24 липня 1906 р. законовчителя Одеської 2-ї гімназії Стефана Лобачевського було призначено четвертим священиком до Одеського кафедрального собору.

Останні кілька років перед цим С. Лобачевський присвятив науковій праці. Після успішного захисту дисертації 1907 р. Рада Київської духовної академії присвоїла йому вчений ступінь магістра богослов'я, який закріпив статус молодого педагога в Маріїнській гімназії.

У післяреволюційний час свящ. С. Лобачевський був залучений до проведення надзвичайного Херсонсько-Одеського Єпархіального Собору (січень 1918 р.). У 1920 р. служив законовчителем у 1-ій Одеській міській жіночій гімназії. Після розколу в православній церкві, свящ. Стефан залишився в рядах тихоновців, тобто не визнав обновленську „Живу церкву».

У 1921 р. на С. Лобачевського вперше потрапив у поле зору радянських каральних органів. 15 листопада його було заарештовано за звинуваченням в організації підпільної осередку для допомоги Добровольчій армії — т. зв. «Сестринського гуртка». Разом із свящ. Лобачевським у справі проходило вісім прихожанок кафедрального собору, яких засуджено рішенням Одеської губернської Надзвичайної комісії переважно до п'яти років ув'язнення в таборах із конфіскацією. Рішення стосовно С. Лобачевського у справі відсутнє, проте, судячи з швидкого повернення на свободу, для першого разу покарання було символічним, якщо було взагалі.

16 квітня 1922 р. кафедральний собор було пограбовано. Як настоятель собору, прот. С. Лобачевський підписав про це рапорт архієпископу Херсонському. А уже 3 травня він змушений бути присутнім при вилученні з храму церковних коштовностей, що залишилися після грабіжників, зокрема золотої ризи з ікони Касперської Божої матері. Звинувачений у недбалості священик був засуджений до шести місяців ув'язнення. У подальшому С. В. Лобачевський перейшов з Преображенського собору до Покровської церкви.

Вирішального удару С. Лобачевському, а водночас і його родині, було завдано репресіями щодо церкви початку 30-х рр. Постановою Особливої Народи при ОДПУ від 3 листопада 1931 р. у справі т. зв. «Церковної контрреволюційної організації» його було вислано на три роки до Казахстану. Подальша доля Стефана Володимировича Лобачевського залишається невідомою, але зроблені у 1957–58 рр. олівцем примітки на копії вироку, свідчать про його смерть у засланні.

У часи хрещовської реабілітації 1959 р. перевірка справи прокураторою Одеської області засвідчила, що С. Лобачевського було репресовано безпідставно. Справу було спрямовано до військового трибуналу Одеського військового округу на предмет її припинення. Врешті, президіум Одеського обласного суду скасував справу за відсутністю складу злочину.

Дослідникам візантинознавства на українських теренах С. Лобачевський цікавий як автор ґрунтовної розвідки життєвого шляху та вчення св. Антонія Єгипетського.

Дослідження особистості засновника східного християнського чернецтва розпочалось з кандидатської дисертації на останньому курсі навчання в Київській духовній академії. Випускні роботи студентів академії переважно збираються в Національній бібліотеці України імені В. Вернадського, чимала частина зазначених текстів має наукову цінність. Велика за обсягом (понад чотириста сторінок) рукописна праця С. Лобачевського під назвою «Жизнь, писания и нравственно-подвижническое учение св. Антония Великого» отримала високу підсумкову оцінку. Перший рецензент дисертації — проф. М. О. Олесницький — лише формально, у найзагальніших рисах охарактеризував розвідку [3, с. 326–327]. Натомість, інший рецензент — проф. К. Д. Попов — докладніше оцінив сильні її сторони й аргументовано вказав на недоліки, при цьому він відзначив добре знання автором давніх мов, «критичний талант» [3, с. 325]. У додатках С. Лобачевський вмістив перекладені ним з французької на російську мову висловлювання св. Антонія з ранньовізантійської агіографічної пам'ятки *Aprophthegmata Patrum* (у свою чергу перекладеної з коптської мови французьким науковцем Е. К. Амеліно).

Кандидатська дисертація здобула високий бал. Згідно зі Статутом православних духовних академій, це давало можливість її автору через певний час без іспитів, дещо доопрацювавши роботу, представити текст для здобуття ступеня магістра. Зважаючи на це, 13 березня 1906 р. С. Лобачевський представив у Раду академії вдосконалений текст. Магістерська праця була практично тотожна за назвою попередньому дослідженню — «Св. Антоний Великий (его жизнь, писания и нравственно-подвижническое учение)» [4]. Підготувати відгуки про публікацію було доручено проф. К. Попову та доц. В. Екземплярському, і лише після цього мав відбутись захист на спеціальному колоквіумі [5, с. 349–350]. Дисертанту випало незвично тривале очікування процедури захисту, що було зумовлено низкою обставин: по-перше, академія щойно із січня 1906 р. відновила навчальний процес (студенти кілька місяців відмовлялись відвідувати заняття, вимагаючи змін до Статуту духовних академій 1884 р.) і поволі поверталась до звичного формату науково-навчальної діяльності; по-друге, рецензента проф. К. Попова не було у Києві — наприкінці тогорічної весни його залучили до участі в Передсоборній Присутності при Святійшому Синоді. Тому захист відбувся більш ніж через рік, як засвідчують протоколи Ради академії, 11 травня 1907 р. [6, с. 349–358].

До появи монографії С. Лобачевського історико-богословська наука на теренах Російської імперії мала у розпорядженні лише одну роботу, спеціально присвячену життєпису та вченню св. Антонія — невелику статтю (1879 р.) М. Извекова на сторінках «Христианского чтения». Праця одеського священика, таким чином, була першим всебічним дослідженням діяльності та світогляду подвижника в науковому просторі імперії. Структурно монографія С. Лобачевського складається із чотирьох частин. Першу, вступну, в якій

автор намагався оглядово представити значення св. Антонія в історії християнського монашества, рецензенти критикували за недоречність постановки такого питання аргіогі характеристикі життєвого шляху преподобного. У другій частині представлена розгорнута біографія. С. Лобачевський скрупульозно аналізує найдрібніші деталі діяльності св. Антонія, зафіксовані у джерелах, аргументовано висловлюється з приводу дискусійних моментів в історіографії. Ключовий у монографії третій розділ, де сконцентровані основні здобутки роботи — йдеться про проблеми автентичності та авторства творів, які збереглися під іменем преподобного. С. Лобачевський дійшов висновку, що неграмотний св. Антоній творів не залишив, натомість, існують переконливі ознаки того, що окремі тексти з його слів записані («Слово до монахів», «XX листів» і «XX промов»). Решта матеріалів, приписуваних преподобному, атрибутовуються як праці пізнішого походження, які лише запозичують окремі думки св. Антонія. В останньому розділі докладно розкрито морально-подвижницьке вчення преподобного.

Таким чином, до історіографії історії церкви повертається незаслужено забуте ім'я випускника Київської Духовної академії — Стефана Володимировича Лобачевського — автора першого ґрунтового в масштабах Російської імперії дослідження внеску Антонія Великого до формування традиції монастицизму.

Література

1. ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 4. — Спр. 217.
2. ДАОО. — Ф. 47. — Оп. 1. — Спр. 5764.
3. *Извлечение* из протоколов Совета КДА 9 июня 1899 г. // Труды КДА. — 1899. — № 6.
4. *Лобачевский С.* Св. Антоний Великий (его жизнь, писания и нравственно-подвижническое учение). — Одесса, 1906.
5. *Извлечение* из протоколов Совета КДА 13 марта 1906 г. // Труды КДА. — 1906. — № 10.
6. *Извлечение* из протоколов Совета КДА 11 мая 1907 г. // Труды КДА. — 1907. — № 6.

